

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

КАРУНИК КАТЕРИНА ДМИТРІВНА

УДК 811.161.2'1(092)“19”(043)

ЮРІЙ ШЕВЕЛЬОВ ЯК ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

10.02.01 – українська мова

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник

кандидат філологічних наук, доцент
Вакуленко Сергій Валентинович,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
доцент кафедри української мови.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Масенко Лариса Терентіївна,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
професор кафедри української мови;

кандидат філологічних наук, доцент
Карікова Наталія Миколаївна,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця,
доцент кафедри українознавства і мовної
підготовки іноземних громадян.

Захист відбудеться «14» червня 2019 року об 11:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.05 Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 221-А.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розіслано 07 травня 2019 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. В. Щербакова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Юрій Шевельов (1908–2002) є одним із найпомітніших представників української філології ХХ ст. Його науковий доробок охоплює кількості праць широкого тематичного спрямування: від театральної та літературної критики до слов'янського порівняльно-історичного мовознавства. Більшість із його публікацій лінгвістичного змісту вийшли друком за кордоном, а в Україні почали ширитися вже після набуття нею незалежності.

Починаючи з другої половини 1990-х рр. українська гуманітарна наука приділяє дедалі більше уваги спадщині Ю. Шевельова. У своєму мовознавчому доробку науковець має цілу низку ґрунтовних праць: з історичної фонології слов'янських мов, зокрема й української, з питань синтаксису простих речень, з історії формування української літературної мови, з історії українського мовознавства. До кола його досліджень належать також проблеми ідіостилю поетів і письменників, функціонування сучасної української мови та її правописні питання. Утім дотеперішній корпус праць Ю. Шевельова, виданих і перевиданих в Україні, дуже далекий від повноти. Значна частина його робіт написана англійською, німецькою, французькою й іншими мовами, до того ж неприступність багатьох публікацій для вітчизняних науковців утруднює або й унеможлиблює адекватне застосування внеску Ю. Шевельова в різних галузях українського мовознавства.

Про Шевельова-мовознавця маємо на сьогодні низку статей таких науковців, як Л. Белей, Л. Боярова, С. Вакуленко, Т. Воропаєва, О. Геращенко, П. Гриценко, Н. Гуйванюк, А. Даниленко, В. Зубченко, В. Калашник, Г. Карнаушенко, Л. Лисиченко, Т. Лисиченко, О. Маленко, Л. Масенко, М. Мозер, В. Мойсієнко, І. Муромцев, О. Муромцева, Г. Наєнко, Н. Нікуліна, В. Німчук, Л. Полюга, П. Селігей, О. Скопненко, М. Степаненко, Л. Ткач, Р. Трифонов, М. Філон, А. Ціпко, О. Черемська та ін. Їхні розвідки базуються значною мірою на найбільш розповсюджених в Україні роботах Ю. Шевельова. Виняток становлять публікації С. Вакуленка, А. Даниленка, О. Скопненка та Л. Ткач, заґрунтовані на ширшому матеріалі.

У дослідженні української мови Ю. Шевельов приділив значну увагу питанням синтаксису. Предметом його студій стали прості речення у синхронічному та діахронічному розрізах: «Просте речення», «До генези називного речення», «The Syntax of Modern Literary Ukrainian: The Simple Sentence». Поважною працею Ю. Шевельова в галузі української граматики та стилістики є його книга «Нарис сучасної української літературної мови».

Найвагоміша праця Ю. Шевельова, на його власну думку, – «Історична фонологія української мови» (український переклад побачив світ 2002 р.), яка тільки починає входити в актуальний науковий контекст. До спроби аналітично розглянути окремі розділи цієї студії вдавалися В. Глущенко й І. Рябініна, Г. Наєнко; загальний огляд монографії подав А. Даниленко у статті «Юрій Шевельов як історик східнослов'янських мов» (2000). Синтетичний виклад історичної фонології Ю. Шевельова доповнює ще ціла низка його статей, що

так само залишаються маловідомими й належним чином не введеними в науковий обіг на українських теренах.

Помітне місце у спадщині Ю. Шевельова посідають питання історії української літературної мови, яким дослідник присвятив чимало статей і дві книги: «Галичина в формуванні нової української літературної мови» і «Die Ukrainische Schriftsprache 1798–1965. Ihre Entwicklung unter dem Einfluß der Dialekte». Хоча головний висновок автора про полідіалектний характер української літературної мови є нині загально визнаним, його концепції щодо формування літературної мови залишаються почасти нерозкритими.

Вивчення й упровадження в науковий контекст спадщини українських мовознавців ХХ ст. відбувається досить повільно. Донині з'явилося шість дисертаційних студій, присвячених доробку українських лінгвістів: Н. Глібчук про Олену Курило (1994), І. Мамчич про Василя Чапленка (2002), О. Голуб про Петра Бузука (2006), К. Тищенко про Агатангела Кримського (2006), В. Чикут про Івана Панькевича (2009), Л. Гапон про Ярослава Рудницького (2017). У сучасному українському мовознавстві відчутним є брак досліджень з історії самої цієї науки та невиробленість методології для їх реалізації.

Актуальність теми дисертаційної роботи полягає у розширенні дотеперішніх знань про Ю. Шевельова як мовознавця; у переосмисленні мовознавчого доробку українського діаспорного науковця; у впровадженні в науковий контекст маловідомих та невідомих його праць, присвячених українській мові; у висвітленні його методологічних засад і концепцій, ключових для історії вітчизняного мовознавства та для сучасних дослідників української літературної мови й її історії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації відповідає темі науково-дослідної роботи кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Сучасна українська мова: когнітивний і прагматичний аспекти дослідження» (державний реєстраційний номер 0111U006434). Тему дисертації затверджено Вченою радою ХНПУ імені Г. С. Сковороди (протокол № 1 від 18 лютого 2011 р.).

Об'єктом дослідження є сукупність студій Ю. Шевельова з таких питань: історія формування української літературної мови та історія її діалектів; функціонування сучасної української літературної мови, зокрема лінгвостилістичні розвідки, синтаксичні студії, праці нормативного характеру, розвідки з питань мовної політики.

Предметом аналізу є система поглядів Ю. Шевельова на методологічні питання в царині історії української мови, на проблему українського глотогенезу, на історію діалектів, на мовні тенденції української мови, на актуальні проблеми її функціонування на сучасному етапі.

Мета роботи – реконструкція методологічних засад і мовознавчих поглядів Ю. Шевельова; визначення його теоретичного та практичного внеску у вивчення різних аспектів української мови та її історії.

У зв'язку з окресленою метою виникає потреба розв'язати такі завдання:

1) систематизувати і доповнити наявну бібліографічну інформацію про мовознавчі публікації Ю. Шевельова;

2) розробити періодизацію наукової діяльності Ю. Шевельова в її співвіднесеності зі зміною дослідницьких пріоритетів ученого на різних етапах його життєвого шляху;

3) комплексно проаналізувати студії Ю. Шевельова, присвячені розвитку й функціонуванню української мови;

4) оцінити місце праць Ю. Шевельова в науковому контексті його доби;

5) з'ясувати провідні теоретичні й методологічні засади, якими керувався у власних дослідженнях Ю. Шевельов;

6) висвітлити рецепцію ідей Ю. Шевельова в українському мовознавстві радянської доби та в незалежній Україні;

7) окреслити місце праць Ю. Шевельова в контексті сучасного українського мовознавства.

Матеріалом для дослідження послужили численні лінгвістичні праці Ю. Шевельова (монографії, оригінальні розвідки й рецензії, їх наявні переклади, рукописні документи), епістолярна спадщина науковця (опублікована й архівна), його спогади та інтерв'ю, рецензії на монографії Ю. Шевельова, праці його попередників і сучасників, аналітичні розвідки, присвячені лінгвістичному доробкові науковця.

У дослідженні використовуються специфічні **методи** лінгвістичної історіографії. Історик лінгвістичних ідей спирається на оповідний підхід, який має такі етапи: 1) збирання й систематизація матеріалу; 2) хронологізація; 3) реконструкція часових площин; 4) інтерпретація концепцій, поглядів, взаємозв'язків; 5) відтворення контексту. Всі ці етапи насамкінець узагальнюються в *історіографічну оповідь*, яка демонструє оглядову, описову та тлумачну компетентності дослідника. Крім того у вітчизняних студіях з лінгвістичної історіографії застосовується *актуалістичний метод*, який спирається на онтологічний, операціональний і телеологічний компоненти (В. Глуценко). Комплекс цих методів і підходів покладено в основу дисертаційного дослідження.

Наукова новизна дисертаційної студії полягає в тому, що вперше здійснюється всебічний аналіз лінгвістичних поглядів Ю. Шевельова, з'ясовуються його методологічні підходи до вивчення історії мови, пропонується концептуалізація й узагальнення його засадничих теорій. Оцінка наукових досягнень мовознавця проводиться з урахуванням еволюції поглядів мовознавця на різні аспекти студійованих ним проблем. Дослідження мовознавчої спадщини Ю. Шевельова дозволяє а) внести істотні доповнення в історію української мовознавчої думки, б) переглянути дотеперішні критерії мовного нормування та концепції формування української літературної мови.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в уточненні загального образу зміни парадигм в українському мовознавстві ХХ ст., остаточному впровадженню здобутків Ю. Шевельова в актуальний науковий контекст. У своїх лінгвістичних працях Ю. Шевельов спирався здебільшого на засади структуралізму, проте, на відміну від класичних структуралістів, зумів

майстерно поєднати синхронічні й діахронічні методи. Мовознавець принципово розділяв історію мови на дві окремі дисципліни: історичну діалектологію та історію літературної мови, – що для кожної з них він обґрунтував теоретичні й методологічні засади, які послідовно реалізував у власних студіях з історії української мови. У дисертації здійснено спробу вдосконалити методологію вітчизняної лінгвістичної історіографії.

Практична цінність полягає в уприсупненні дотепер невідомих і маловідомих українському науковому загалові мовознавчих студій Ю. Шевельова (у вигляді передруків, перекладів, аналітичних розвідок), уведення в науковий обіг необхідних текстів, якими має оперувати вітчизняна наука. Одержані результати можуть бути корисними у викладанні курсів історії української мови, діалектології, мовної політики, історії мовознавства.

Особистий внесок За характером виконання дисертація є одноосібним дослідженням, усі практичні результати й теоретичні висновки якого є самостійним здобутком автора. З теми дисертації всі оприлюднені публікації – одноосібні.

Апробація результатів дисертації. У ході опрацювання теми дисертації здобувачка підготувала п'ятнадцять наукових доповідей, із якими виступила на Міжнародній науковій конференції «Наукова спадщина О. О. Потебні в контексті розвитку європейської філологічної думки XIX–XXI ст.» (06–07.10.2010, Харків), Міжнародній науковій конференції «XII International Conference on the History of Language Sciences» (28.08. – 02.09.2011, Санкт-Петербург), XXIII Міжнародному колоквиумі «Studienkreises Geschichte der Sprachwissenschaft» на тему «Diversitas Linguarum: Sprach(en)vielfalt und sprachliche Diversität von der Antike bis zur Gegenwart» (23–25.08.2012, Левен), III Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Філологія XXI століття», присвяченій 125-й річниці від дня народження акад. Л. А. Булаховського (19.04.2013, Харків), Міжнародному науковому симпозиумі «Современная славистика между традицией и инновацией» (24–26.05.2013, Клуз-Напока), Міжнародній науковій конференції «XIII International Conference on the History of the Language Sciences» (25–29.08.2014, Віла Реал), Міжнародній науковій конференції «Second Meeting on Slavic Linguistics» (30–31.10.2014, Лісабон), Міжнародній науковій конференції «Унормування, розунормування та перевнормування української мови (1920–2015 рр.)» (18.09.2015, Харків), щорічній міжнародній конференції Британської асоціації славістичних і східноєвропейських студій «BASEES Annual Conference» (02–04.04.2016, Кембрідж), VII міжнародній конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження» (27–28.09.2016, Острог), XXVIII Міжнародному колоквиумі «Studienkreises Geschichte der Sprachwissenschaft» на тему «Sprachkonzepte und Sprachkategorien in Geschichte und Gegenwart» (25–27.05.2017, Верона), Міжнародній науковій конференції з загального мовознавства «XIII Congreso Internacional de Lingüística Xeral» (13–15.07.2018, Віго), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Мова. Культура. Взаєморозуміння» (20–22.09.2011, Дрогобич), Всеукраїнській науковій конференції «Вертоградар української духовності», (18.05.2013,

с. Сквородинівка), Всеукраїнській науковій конференції «Мова/"мови" міста та формування ідентичності населення Харкова (кінець XVIII – початок XXI ст.)» (23.02.2018, Харків).

Публікації. Різні аспекти студійованої теми висвітлено у двадцяти чотирьох публікаціях, із-поміж яких 17 статей (5 – у фахових виданнях України, 7 – у нефахових вітчизняних виданнях, 5 виходили в закордонних виданнях, одне з яких включено до міжнародної наукометричної бази Scopus) і 7 – тези доповідей.

Структура й обсяг дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (466 позицій). Повний обсяг роботи становить 267 стор., основний текст викладено на 200 сторінках (9,2 авт. арк.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, сформульовано мету й завдання роботи, визначено об'єкт і предмет вивчення, з'ясовано методологію дослідження, обґрунтовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, наведено форми апробації результатів дослідження.

У першому розділі «**Теоретичні засади лінгвоісторіографічного дослідження персоналії та постать Юрія Шевельова як його об'єкт**» розглядаються методологічні особливості лінгвоісторіографічної студії, що зосереджується на персоналії мовознавця, біографія Ю. Шевельова, тематичне коло його студій, поширення та сприйняття його лінгвістичного доробку.

Дослідження мовознавчої спадщини персоналії спирається на засади лінгвістичної історіографії. Це міждисциплінарна галузь, що вивчає еволюцію мовознавчих ідей, описує й пояснює процеси наукового пізнання й лінгвістичного досвіду. Методологія цієї галузі – специфічна й зумовлена її міждисциплінарним характером. Головний підхід – оповідний, він націлює історика мовознавства на послідовну реконструкцію й контекстуалізацію минулого з оповідною сюжетною структурою, основу якої становлять достеменні й вивірені факти. Студії з історії мовознавства називають історіографічною оповіддю або реконструйованою оповіддю. Дослідник історії науки у своїй роботі проходить такі етапи: добирання матеріалу та джерел, хронологізація, реконструкція, інтерпретація, відтворення загального контексту.

Пропоноване лінгвоісторіографічне дослідження персоналії – Юрія Шевельова та його мовознавчого доробку – побудоване саме на цих методологічних засадах; це є хронологізована, реконструйована та в міру можливості контекстуалізована оповідь, що висвітлює етапи формування, пошуку, самовдосконалення та поступування Ю. Шевельова як фахового мовознавця.

На підставі біо- та бібліографічних відомостей про Ю. Шевельова складено періодизацію становлення його як мовознавця. Ця періодизація охоплює такі фази: етап наукового учнівства (1934–1941 рр.), етап

невизначеності (1941–1949 рр.), етап самовдосконалення (1950–1952 рр.), етап зрілості (1953–1981 рр.), етап підбиття підсумків (1982–2002 рр.).

Другий розділ «Сучасна українська літературна мова в студіях Ю. Шевельова» містить аналіз лінгвостилістичних і синтаксичних праць Ю. Шевельова, його розвідки з питань радянської мовної політики, та висвітлює погляди мовознавця на проблеми правопису й нормалізації української літературної мови. У 1930-х рр. він заявив про себе як про здібного дослідника лінгвостилістики, ґрунтовно опрацювавши мову та стиль політичної лірики П. Тичини у своїй кандидатській дисертації. Питання лінгвостилістики й надалі залишалися в полі зору науковця: від принагідно висловлених зауваг у літературознавчих публікаціях до спеціальних розвідок, присвячених мові й стилю, наприклад, І. Котляревського, Т. Шевченка та Г. Сковороди.

Досвід укладання шкільних і вишівських граматик, а також роботи над стилем письменників (добирання прикладів із різножанрової та варіативної літератури, увага до стилістичних нюансів на рівні словотвору, морфології та синтаксису) сприяв виробленню в автора гострого мовного чуття та чуття стилю. Цей досвід втілювався в книзі «Нарис сучасної української літературної мови» (1951) – ґрунтовному описі мовної системи, що спирається на засади структуралістської методи. У цій праці мовознавець окреслив і втілював власний підхід до мовної норми, яку він волів не накидати, а радше виводити з наявних у мові тенденцій, тобто дотримуватися дескриптивного підходу, уникаючи прескриптивізму.

Синтаксичні студії Ю. Шевельова присвячено аналізу простих речень. Розділ його авторства про синтаксис простого речення, уміщений анонімно в другому томі «Курсу сучасної української літературної мови» (1951), заслужено вважався найґрунтовнішим дослідженням, із якого навчалися декілька поколінь українських філологів. Частина цього тексту ввійшла до його книги «Нарис сучасної української літературної мови». Розширена й досконаліша англійська версія цієї розвідки вийде в 1963 р. окремою книгою «The Syntax of Modern Literary Ukrainian: The Simple Sentence», яка залишається маловідомою у вітчизняному мовознавстві й донині. Провідним у цій праці є структурний підхід. У потрактуванні норми Ю. Шевельов спирався на власноруч зібраний мовний матеріал і на тенденції, що впливають із його аналізу. Іншою спільною рисою «Нарису» та «Синтаксису простого речення» є добірка джерел, складена з творів українських класиків XIX – початку XX ст., радянських авторів (1920–30-х рр. і повоєнних), західноукраїнських (1920–30-х рр.) і діаспорних письменників. У такий спосіб науковець прагнув показати й узагальнити явища й тенденції на прикладі всіх варіантів сучасної української літературної мови.

Новим словом була його книга «До генези називного речення» (1947), у якій дослідник синтезував попередній досвід західноєвропейських і слов'янських синтаксистів та на широкому ілюстративному матеріалі з'ясував походження й особливості функціонування називних речень в українській мові. Ця розвідка, а також його «Нарис сучасної української літературної мови» отримали друге життя в незалежній Україні після їх передруку 2012 р.

Як безпосередній свідок здійснення радянської мовної політики в 1930-х рр., Ю. Шевельов із кінця 1941 р. ретельно аналізував і намагався збагнути внутрішній механізм і цілі радянського мовного планування в Україні. На зламі 1940–1950-х рр. науковець запропонував свою періодизацію для часового відтинку 1920–1949 рр., визначивши основні принципи, задіяні в тодішньому корпусному і статусному плануванні української літературної мови. У підсумку він прийшов до трьох засадничих тез, перед ним ніким не висловлюваних: 1) про зміну діалектної бази української літературної мови з центрально-наддніпрянських говірок із домішкою південно-західних на східні масиви південно-східного наріччя; 2) про зміну типологічної структури української мови шляхом корпусного її перепланування; 3) про рівнобіжне існування в українському словнику скалькованих російських одиниць і питомих українських відповідників, що наділені відмінними значеннями, внаслідок чого постали численні дублети в лексиці та паралельні варіанти у фразеології й синтаксисі. У пізніших своїх студіях із радянської мовної політики, на іншому часовому зрізі й на свіжішому матеріалі, дослідник тільки підтвердить ці тези, дедалі сміливіше заявляючи про названі проблеми.

Цінною в цих питаннях є його розвідка «Мовне внормування в Україні та його введіння» (1977; 2018), у якій Ю. Шевельов розглянув перебіг мовної політики в Радянській Україні на двох стратегічних напрямках – у статусному та корпусному плануванні. Цих засад він дотримався і в широко знаній своїй монографії «Українська мова в першій половині двадцятого століття» (1987), де детально простудіював стан і статус української мови з кінця XIX ст. і до 1940 р. Залучивши факти зі статистики й історії, дослідник змалював умови й обставини в яких мала розвиватися українська літературна мова. Щодо корпусного планування він повторить свої давніше висловлені тези, проте з більшою кількістю переконливих аргументів, виведених на підставі маловідомих документів.

Правописними справами Ю. Шевельов переймався з кінця 1940-х рр. Він уважав, що в умовах еміграції не варто вносити до кодексу 1929 р. кардинальних змін, аби не творити тим правописного хаосу. Видавши в 1947 р. «Головні правила українського правопису», мовознавець утвердив свою позицію, на яку пристали й решта українських інтелектуалів у діаспорі. Тимчасом у Радянській Україні за основу правив правопис 1933 р., декілька разів незначно оновлений і наближений до російської орфографії. Про докорінні правописно-фонологічні спотворення, що позначилися на всій мовній системі, Ю. Шевельов писав у своїх критичних відгуках 1960–1980-х рр. На цих проблемах він наголошував і в 1995 р., уже в статусі члена Української національної комісії з питань правопису. Наполягаючи на увазі до наявних у мові тенденцій, науковець пробував переконати київських колег не керуватися трафаретами, заведеними в українському правописі від 1933 р., а застосовувати науковий підхід.

У третьому розділі «**Праці Ю. Шевельова в царині історичної фонології та їх методологічна основа**» викладено історію написання головної мовознавчої студії науковця, його методологічне поступування, сприйняття

його глотогонічних праць західними славістами та радянського дослідниками. Головна увага спрямована на методологічні настанови Ю. Шевельова в його фонологічних студіях.

У 1954 р. у теоретичній статті «Toward a Historical Dialectology: its Delimitation of the History of Literary Language» мовознавець висловив принципову вимогу розглядати історію мови у двох площинах, і відповідно – в межах двох осібних дисциплін: історії літературної мови та історичної діалектології. Він спростував рацію існування історичної граматики як науки, котра не має чіткого предмета дослідження і послуговується несистемною методологією. Тимчасом свій предмет, спеціальні джерела та чітку методологію мають історична діалектологія й історія літературної мови. Предметом першої є звукові, морфологічні, синтаксичні, лексичні та семантичні зміни в межах одиниці, названої діалектом. До джерел історичної діалектології Ю. Шевельов зараховував матеріали діалектів, писані пам'ятки, матеріали котериторіальних мов, етимологічні й ономастичні дані. У свою чергу історія літературної мови розглядає мову письменства, що співвідноситься з літературними стилями й жанрами різних епох. Вона також вивчає вироблення, впорядкування, структурування мовних жанрів у межах історично видозмінюваних стилів, динаміку переходу одного стилю в інший; зовнішні й позамовні впливи. До компетенції цієї ж науки належать і питання про проникнення й функціонування фонетичних і морфологічних варіантів, про причини домінування котрогось із них у літературній мові.

Така принципова позиція щодо розмежування історичної діалектології та історії літературної мови виникла в Ю. Шевельова під впливом праць українського діалектолога В. Ганцова (якого він вважав засновником української історичної діалектології). У пізніших глотогонічних студіях харківський мовознавець розвинув методологічні основи кожної з цих дисциплін. Його праці з історичної фонології «Problems in the Formation of Belorussian» (1953), «The Prehistory of Slavic: A Historical Phonology of Common Slavic» (1964), «Історична фонологія української мови» (1979) і низка розвідок із цього напрямку є зразками втілення засад і методів історичної діалектології.

Засвоївши від В. Сімовича, українського представника структурного мовознавства, основи фонологічної методи, Ю. Шевельов побачив широку перспективу в застосуванні структурного підходу в своїх студіях з історії української мови. У книзі «Нарис сучасної української літературної мови» (1951) науковець навів своє визначення терміна *фонема*. У цій дефініції Ю. Шевельов відкинув психологічне тлумачення, беручи до уваги саму лише смислорозрізняльну функцію цієї мовної одиниці. Саме в такому розумінні термін *фонема* він застосовуватиме у своїх подальших фонологічних працях.

На початку 1950-х рр. у публікаціях Ю. Шевельова помітним був вплив празьких мовознавців, зокрема Н. Трубецького та Р. Якобсона. У трактуванні фонемі Ю. Шевельову імпував підхід Д. Чижевського, який рішуче заперечував психологізм. Чимало практичних і методологічних знахідок він почерпне зі спадщини вітчизняних діалектологів К. Михальчука, В. Ганцова й О. Курило. Спираючись на їхній досвід, Ю. Шевельов прийшов до свідомого

синтезування синхронії з діахронією. Таке поєднання він помітив у Михальчукових розвідках; імпонувало йому й Михальчукове трактування фонем як суми всіх варіантів певного звукового типу, виявлених на різних етапах функціонування мовної системи.

В «Історичній фонології української мови» дослідник цілеспрямовано та принципово намагався обійти психологічний аспект у трактуванні фонем, однак робота з писемними пам'ятками спонукала його до мимовільних психологічних окреслень аналізованих звукозмін. Як наслідок, науковець подеколи вдається до висновків чи пояснень психологічного кшталту, оперуючи такими окресленнями, як 'асоціації', 'ставлення', 'сприйняття', 'звичка', 'прагнення', 'відчуття', а також характеристиками на зразок 'свідоме', 'умисне', 'звичне'.

На підставі його студій у ділянці історичної фонології можна дещо скоригувати шевельовське визначення фонем: це є звуковий тип, здатний розрізняти значення, і водночас – потенційно мінливий елемент мовної (діалектної) динамічної системи. У його осмисленні, подібному до Михальчукового, фонема охоплює два плани – структурний та історичний. Психологічний аспект, як виявилось, також присутній у практиці досліджень. Власним досвідом і прикладом мовознавець довів неслухність радикального антипсихологізму. Багато в чому харківський дослідник ішов за К. Михальчуком, чію синтетичну методологію, чіє трактування фонем, чіє розуміння мови як національної цілості він оцінював дуже високо й, уважаючи ці моменти зразковими, свідомо чи підсвідомо засвоїв їх і втілював у власних фонологічних студіях.

У четвертому розділі «Історія української літературної мови у працях Ю. Шевельова» розгорнуто аналіз численних теоретичних питань і практичних розв'язань для історії української літературної мови, пропорованих у студіях Ю. Шевельова.

Історик літературної мови, на думку науковця, має заходжуватися коло вивчення мовних явищ і їх видозмін на рівні окремих жанрів, притаманних тому чи тому історичному стилеві. Під *стилем* Ю. Шевельов розумів ідеологічно-філософську добу, як-то ренесанс, бароко, романтизм, класицизм, модерн тощо. У межах кожної такої доби існували притаманні їй мовні *жанри*, що корелюють із «функціональними стилями» в теперішній термінології. Фокус на організації мовних елементів кожного жанру в межах історично мінливих стилів є, на переконання Ю. Шевельова, методологічним ключем у вивченні історії літературної мови. Ця ж дисципліна розглядає позамовні чинники, паралельні варіанти, причини їх виникнення й роль у мовній системі.

Таких настанов і методологічних засад дослідник тримався у своїх студіях з історії української літературної мови. Окремого повного викладу своєї концепції він не дав, але в декількох спеціальних розвідках: «L'ukrainien littéraire» (1956), «Ukrainian» (1980), «Evolution of Literary Ukrainian» (1981), – викладено стислий огляд історії літературних мов на українських теренах від часів Київської Русі до вироблення української літературної мови на власній діалектній основі в добу романтизму. Докладніше еволюцію літературних мов

і їх жанровий розподіл Ю. Шевельов відстежив у своїй «Історичній фонології української мови» (1979).

Характеристичною рисою цієї еволюції, за спостереженням мовознавця, був кількарізний занепад усталюваної писемної традиції, на відміну від тяглого й безперервного розвитку українських діалектів. Поширене в давньоукраїнську добу домішування місцевих говірних елементів до церковнослов'янської мови зійшло нанівець наприкінці XIV ст. Із церковнослов'янською співіснувала *руська мова*. Перерозподіл літературних мов відбувся після Люблінської унії (1569): *руська мова* постає в письменстві як *проста мова*: паралельно вживаються церковнослов'янська в редакції Мелетія Смотрицького та польська мова. Після 1709 р. поступово запановують церковнослов'янська мова російської редакції та новостворена тоді російська літературна мова.

Упродовж XVIII ст. позиції церковнослов'янської мови потроху слабшають, а російської – посилюються; водночас *проста мова*, черпаючи й убираючи говіркові елементи головно південно-східного наріччя, перевтілюється в новітніх фольклорних і драматичних жанрах і торує шлях до вироблення української літературної мови. Ю. Шевельов добачав у мові пісенного фольклору вияв діалектного синтезу. Тогочасні драматичні й гумористичні жанри також демонстрували схрещення говірного елементу та старокнижної мови. Іще одним чинником, що зумовив формування української літературної мови, Ю. Шевельов називав викристалізування південно-східних говірок, які синтезували в собі риси південно-західного та північного наріччя.

Свою періодизацію панування літературних мов на українських теренах дослідник уперше представив у розвідках «Ukrainian» (1980) та «Evolution of the Ukrainian Literary Language» (1981). Ця схема віддзеркалює концепцію Ю. Шевельова про брак тяглості в історії літературних мов на Україні: кожен новий етап – це новий перерозподіл писемних мов на рівні жанрів. Назви шаблів повторюють ті, що їх мовознавець запропонував для «Історичної фонології української мови», хоча часові межі деяких періодів не збігаються. Отже, історію літературних мов Шевельов поділив на такі етапи:

<i>староукраїнська доба</i>	(988–1387)	церковнослов'янська мова;
<i>ранньосередньоукраїнська доба</i>	(1387–1569)	церковнослов'янська, <i>руська</i> писемна мова;
<i>середньоукраїнська доба</i>	(1569–1709)	церковнослов'янська мова, <i>проста мова</i> , польська;
<i>пізньосередньоукраїнська доба</i>	(1709–1818)	російська мова, <i>проста мова</i> ;
<i>новоукраїнська доба</i>	(від 1818 р.)	сучасна українська літературна мова.

Важливими здобутками Ю. Шевельова в дослідженні історії української літературної мови є обґрунтування полідіалектної основи та визначення типологічних характеристик української літературної мови. У своїй монографії «Галичина в формуванні нової української літературної мови»,

написаній у 1943 р., а виданій 1949 р., автор зачепив проблему ще недавнього існування двох мовних варіантів української літературної мови (наддніпрянського та галицького) й обстоював позицію про компромісне поєднання і взаємодію цих варіантів у єдину літературну мову, що відбувалося в кілька етапів із кінця XIX ст. до 40-х рр. XX ст. Оскільки наддніпрянський варіант постав на основі південно-східного наріччя, а західноукраїнський, як з'ясував трохи згодом Ф. Жилко, – на основі наддністрянських говірок південно-західного наріччя, то взаємовплив обох варіантів можна розглядати як «діалектну багатоосновність». Це ключовий термін у концепції Ю. Шевельова про діалектну основу – провідний у його студії про вплив Галичини. Пізніше мовознавець покаже й роль чернігівських говірок, а ширше беручи – північного наріччя у виробленні мовного стандарту і тим утвердить свою концепцію про полідіалектну основу української літературної мови.

У книзі «Die Ukrainische Schriftsprache 1798–1965» (1966) Ю. Шевельов визначив провідні типологічні риси української літературної мови з огляду на час і умови її формування. У його типологічній концепції літературна мова характеризується за чотирма ознаками: 1) замкнута (мішанодіалектна) чи відкрита (мішаномовна) структура; 2) безперервна чи переривана традиція; 3) постійний чи зміщений центр; 4) вплив літературно-філософського стилю доби. Українська літературна мова класифікується як мішанодіалектна, з переривною писемною традицією, зі зміщеним культурно-економічним центром, сформована в добу романтизму.

Тоді ж науковець висунув теорію про «фольклорне койне», з якого виформувалася українська літературна мова. Головним складником цього койне Ю. Шевельов уважав пісенний фольклор, у якому відбулося вдале діалектне синтезування, що знайшло своє продовження в ліричних жанрах романтичної доби. Саме «фольклорне койне», формоване впродовж XVIII ст., й заклало підмурок наддніпрянського варіанту української літературної мови. Тим часом в основу західноукраїнського варіанту лягло «міське койне», що його Ю. Шевельов окреслював як «галицьке койне», «львівське койне» або «галицько-буковинське койне», синтезоване переважно з наддністрянських говірок і значних чужомовних домішок.

Результати історіографічного дослідження узагальнено у **висновках**:

1. Дисертація є прикладом лінгвіоісторіографічного дослідження персоналії – Юрія Шевельова та його мовознавчого доробку. Спираючись на методологічні засади, викладені в п. 1.1. дисертації, дослідження є хронологізованою, реконструйованою та почасти контекстуалізованою історіографічною оповіддю, що висвітлює етапи формування, пошуку, самовдосконалення та поступування Ю. Шевельова як фахового мовознавця.

2. У дисертації запропоновано й узагальнено методологію історіографічного дослідження, що спирається на західноєвропейські зразки. Обрана методологія виявилася ефективною, давши змогу широко розкрити досліджувану тему та дійти посутніх висновків щодо особливостей мовної концепції Ю. Шевельова.

3. Наявну бібліографію праць Ю. Шевельова доповнено 21 публікацією мовознавчої тематики, двома досі не засвідченими передруками та чотирма інтерв'ю з мовознавцем.

4. Складено періодизацію наукової діяльності Ю. Шевельова з п'яти послідовних фаз: етап наукового учнівства (1934–1941), етап невизначеності (1941–1949), етап самовдосконалення (1950–1952), етап зрілості (1953–1981), етап підбиття підсумків (1982–2002).

5. У своїх лінгвостилістичних розвідках провідною лінією науковець уважав відстеження еволюції поетів і письменників, удосконалення й ускладнення їхнього стилю. До уваги він брав і співгру різномовних елементів, що пізніше знаходить місце в його концепції щодо вивчення історії літературної мови.

6. У розвідках із питань мовної політики в УРСР науковець висунув три цілковито нові тези: 1) про зміну діалектної бази української літературної мови; 2) про зміну типологічної структури української мови шляхом корпусного її перепланування; 3) про дублетність у лексиці та паралельні варіанти у фразеології й синтаксисі як результат накиннення російських зразків.

7. Під впливом В. Сімовича харківський мовознавець засвоїв засади структуралізму та надалі послідовно додержувався саме цієї теоретичної течії.

8. У «Нарисі сучасної української літературної мови» (1951) автор утілює структурні засади, засвоєні від В. Сімовича та західних структуралістів. У цій праці Ю. Шевельов уперше спробував відійти від тлумачень психологічного гатунку, зосереджуючись на розумінні мови як самодостатньої динамічної системи.

9. У «Нарисі» Ю. Шевельов уперше висловлює оцінки мовних явищ не з позиції нормалізатора, а з позиції спостерігача, який відстежує й фіксує наявні в мові тенденції. Його підхід радше дескриптивний, аніж прескриптивний. У питаннях нормалізації (зокрема, й правопису) мовознавець наполягав на застосуванні критерію відповідності об'єктивно наявним у мові тенденціям.

10. Важливим у цій студії є авторове визначення терміна *фонема*, яким він користуватиметься у подальших студіях з історичної фонології. Під фонемою він розумів звукові типи, використововувані для розрізнення значень.

11. Синтезом структурного підходу із психологічним були синтаксичні праці Ю. Шевельова, зокрема дві книжки: «До генези називного речення» (1947) і «Syntax of Modern Literary Ukrainian: Simple Sentence» (1963). У 1950-х рр. науковець послідовно уникав психологічних окреслень, утім у своїх фонологічних студіях він повертається до синтезу структурного та психологічного методів. Його праці з історії слов'янських мов і діалектів є зразком синтезування синхронного та діахронного підходів.

12. Ю. Шевельов висловив принципову потребу й вимогу розглядати історію мови в межах двох осібних дисциплін – історії літературної мови та історичної діалектології, кожна з них має свій предмет, спеціальні джерела та чітку методологію. У своїй практиці він чітко тримався цього поділу – його студії з історії української мови так само поділяються на ці два напрямки.

13. Праці Ю. Шевельова з історичної фонології належать переважно до царини історичної діалектології. Чимало практичних і методологічних знахідок він почерпнув зі спадщини вітчизняних діалектологів К. Михальчука, В. Ганцова та О. Курило.

14. У працях з історичної фонології Ю. Шевельов оперував поняттям фонему, розуміючи його суто функційно. Проте робота з писемними пам'ятками спонукала науковця до численних мимовільних психологічних пояснень аналізованих звукозмін. Це дає підстави скоригувати його власне визначення *фонему*, яка в студіях з історичної фонології править за звуковий тип, здатний розрізняти значення, але водночас і потенційно мінливий елемент мовної (діалектної) динамічної системи, що існує в свідомості мовця.

15. Для історії літературних мов Ю. Шевельов запропонував свою концепцію про мовні видозміни на рівні окремих жанрів, притаманних тому чи тому історичному стилеві.

16. Ю. Шевельов запропонував свою періодизацію історії літературних мов на українських землях від часів Київської Русі до початку XIX ст.

17. Мовознавець запропонував і довів тезу про полідіалектний характер української літературної мови.

18. У 1966 р. науковець розробив типологічну класифікацію літературних мов і дав типологічне окреслення української літературної мови, що ним і сам часто послуговувався. Українська літературна мова класифікується як мішанодіалектна, з перерivanoю писемною традицією, зі зміщуваним культурно-економічним центром, сформована в добу романтизму.

19. Ю. Шевельов увів у науковий обіг поняття *фольклорне койне* та *львівське / галицьке / галицько-буковинське койне* (міське з походження). Науковець обґрунтував концепцію формування української літературної мови на основі *фольклорного койне*. Розвинувши цю його концепцію, ми висловили в дисертації припущення про постання східноукраїнського варіанта літературної мови з *фольклорного койне* та західноукраїнського варіанта – з *міського койне*.

Наукова спадщина Ю. Шевельова постає як велетенський внесок в українське мовознавство й має стати обов'язковим складником у загальній системі координат наукової спільноти. Із цим пов'язані перспективи подальших студій, що могли б деталізувати кожен із виокремлених у дисертації аспектів та охопити загальнославистичну проблематику, висвітлену в працях науковця. Нагальним завданням є уприсупнення мовознавчої спадщини Ю. Шевельова ширшим колам українських мовознавців у вигляді передруків і перекладів, супроводжених належним науковим апаратом.

Наукові праці, що розкривають основні результати дисертації (фахові видання України):

1. Каруник К. Деякі завваги про місце О. Потебні на науковому видноколі Ю. Шевельова // Вісник Харківського національного університету. 2010. № 910. Серія : Філологія. Вип. 60. Ч. I : Мовознавство. С. 21–26.

2. Каруник К. Шкільні граматики Юрія Шевельова // Лінгвістичні дослідження : Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2011. Вип. 31. С. 80–88.

3. Каруник К. Методологічні позиції Юрія Шевельова в студіях над історією українського мовознавства // Лінгвістичні дослідження : Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2013. Вип. 35. С. 263–270.

4. Каруник К. Мова Григорія Сковороди в оцінці Юрія Шевельова : кристалізація поглядів // Слов'янський збірник. 2013. Вип. 17. С. 119–135.

5. Каруник К. Поетична мови П. Тичини в оцінці Ю. Шевельова // Лінгвістичні дослідження : Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2017. Вип. 46. С. 206–213.

**Наукові праці, що розкривають основні результати дисертації
(нефахові видання України):**

6. Каруник К. Шкільні граматики Юрія Шевельова : з історії українських підручників мови // Вивчаємо українську мову та літературу. 2011. № 4. С. 31–35.

7. Каруник К. Між Харковом і Мюнхеном : «переходова» наукова праця Юрія Шевельова // Шевельов Ю. До питання про генезу та природу називних речень / До друку підготувала К. Каруник за участі С. Вакуленка. Харків : Харківське ІСТОРИКО-філологічне товариство, 2012. С. 3–18.

8. Каруник К. Новознайдені публікації Юрія Шевельова за 1941–1944 рр. // Юрій Шевельов : учора, сьогодні, завтра. Збірка за підсумками наукових викладів у Харкові 30 жовтня 2013 р. / Редкол. С. Вакуленко, В. Калашник, Р. Трифонов. Харків : Майдан, 2014. С. 98–112.

9. Каруник К. Українство альтернативою радянству (творчий доробок Юрія Шевельова 1941–1943 рр.) // Шевельов Ю. Дорогою відрядження. Публіцистичні та наукові тексти 1941–1943 рр. (харківський період) / Упоряд. С. Вакуленко, К. Каруник. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2014. С. 3–37.

10. Каруник К. Потебніана шевельовська на тлі Потебніани української // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. 2014. Т. 15. С. 275–290.

11. Каруник К. «Діалектна багатоосновність» української літературної мови за Юрієм Шевельовим // Юрій Шевельов : учений-гуманітарій, дослідник української мови і літератури / Упор. С. Вакуленко, П. Редін. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 84–103.

12. Каруник К. Полеміка київських академічних мовознавців з діаспорними науковцями навколо питань корпусного планування української мови (1960-і – 1980-і рр.) // Українська мова : унормування, розунормування, перевнормування (1920–2015) / Ред. С. Вакуленко за участі К. Каруник. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2018. С. 466–500.

**Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації
(закордонні галузеві видання):**

13. Karunyk K. Addendum to the Bibliography of George Y. Shevelov (1937–1944) // Studien zu Sprache, Literatur und Kultur bei den Slaven. Gedenkschrift für George Y. Shevelov / Hrsg. A. Danylenko, S. Vakulenko. München; Berlin : Otto Sagner Verlag, 2012. P. xvii–xviii.

14. Karunyk K. Opposition of Languages or Integration of Dialects? George Y. Shevelov on the Sources of Standard Ukrainian // Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft. 2013. Vol. 23. No. 2. P. 275–294.

15. Каруник К. Юрій Шевельов про статус і завдання історичної діалектології // Dialogul slaviștilor la începutul secolului al XXI-lea. 2014. Anul III. Nr. 1. S. 173–182.

16. Karunyk K. How do phonemes work in historical phonology? The approach of George Y. Shevelov // Tradition and Innovation in the History of Linguistics / Ed. by C. Assunção, G. Fernandes, R. Kemmler. Münster : Nodus Publikationen, 2016. P. 173–183.

17. Karunyk K. The Ukrainian Spelling Reforms, Half-reforms, Non-reforms and Anti-reforms as Manifestation of the Soviet Language Policy // Studi Slavistici. 2017. Vol. XIV. P. 91–110.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації (тези):

18. Karunyk K. George Y. Shevelov as a Linguistic Historiographer // ICHoLS XII: 12th International Conference on the History of Language Sciences. August 28 – September 2, 2011. Санкт-Петербург : Филологический факультет СПбГУ, 2011. P. 87.

19. Каруник К. Юрий Шевелев о статусе и заданиях исторической диалектологии // Международный научный симпозиум «Диалог славистов в начале XXI века». Программа мероприятий. Тезисы докладов участников симпозиума. Клуж-Напока, 2013. Стр. 31–32.

20. Каруник К. Кристалізація поглядів Ю. Шевельова на мову й стиль Г. Сковороди // Вертоградар української духовності. Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої всебічному осмисленню постаті Г. С. Сковороди (18 травня 2013 р.). Харків : Майдан, 2013. С. 87–90.

21. Karunyk K. How do phonemes work in historical phonology? The approach of George Y. Shevelov // Conference Handbook. 13th International Conference on the History of the Language Sciences (Universidade de Trás-os-Montes e Alto Douro, Vila Real, 25–29 August 2014). Vila Real: Centro de Estudos em Letras UTAD, 2014. P. 154–155.

22. Karunyk K. The Corpus Planning for Ukrainian in the Controversy between the Ukrainian Soviet and Émigré Linguists (1960–1970s) // II Jornadas da Linguística Eslava. Livro de Resumos. Book of abstracts. 30–31 Outubro 2014. Lisboa : Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa, 2014. P. 14–17.

23. Каруник К. Доробок Юрія Шевельова в ділянці української синтакси // Українська діаспора: проблеми дослідження. Тези доповідей

міжнародної наукової конференції, 27–28 вересня 2016 р., м. Острого. Острого : Острозька Академія, 2016. С. 120–122.

24. Karunyk K. The concepts of ‘urban koine’ and ‘folklore koine’ in the theory of standard languages: origin, distribution, definition // XIII Congreso Internacional de Lingüística Xeral. 13–15 de xuño. Libro de resumos. Vigo: Universidade de Vigo, 2018. P. 157.

АНОТАЦІЯ

Каруник К. Д. Юрій Шевельов як дослідник української мови. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди МОН України. – Харків, 2019.

Дисертація є першою комплексною студією мовознавчого доробку українського науковця-емігранта Юрія Шевельова, чиї праці з питань сучасної української літературної мови та її історії української мови є поважним здобутком світової та вітчизняної україністики. У дисертації запропоновано методологію історіографічного дослідження в оперті на західноєвропейські зразки. У ході опрацювання біо- та бібліографічних матеріалів і лінгвістичних праць Ю. Шевельова складено періодизацію його наукового шляху. Доробок Ю. Шевельова проаналізовано за трьома напрямками: сучасна українська літературна мова, історична фонологія як частина історичної діалектології, історія української літературної мови. Дослідження висвітлює настанови науковця в питаннях мовної норми, оприявнює його висновки про зміни у структурі української літературної мови, спричинені радянським корпусним плануванням. Здобутком роботи є узагальнення методологічних принципів, яких Ю. Шевельов тримався у своїх дескриптивних і глотогонічних працях. Дослідниця виявила та простудіювала інноваційні концепції мовознавця щодо формування української літературної мови.

Ключові слова: Ю. Шевельов, лінгвістична історіографія, синтаксис, мовна політика, історична діалектологія, історична фонологія, історія української літературної мови.

АННОТАЦИЯ

Каруник Е. Д. Юрий Шевелев как исследователь украинского языка. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды МОН Украины. – Харьков, 2019.

Диссертация является первой комплексной студией лингвистического наследия украинского ученого-эмигранта Юрия Шевелева, чьи труды по вопросам современного украинского литературного языка и истории украинского языка являются серьезным достижением мировой и отечественной украинистики. Диссертация предлагает методологию

историографического исследования, основанную на западноевропейских образцах. В процессе обработки био- и библиографических материалов и лингвистических трудов Ю. Шевелева составлена периодизация его научного пути. Труды Ю. Шевелева проанализированы в трех направлениях: современный украинский литературный язык, историческая фонология как составляющая исторической диалектологии, история украинского литературного языка. Исследование освещает принципы ученого в вопросах языковой нормы, предлагает его выводы касательно изменений в структуре украинского литературного языка, порожденных советским корпусным планированием. Достижением работы является обобщение методологических принципов, которых придерживался Ю. Шевелев в своих дескриптивных и глоттогонических трудах. Исследовательница выявила и проанализировала инновационные концепции языковеда в вопросах формирования украинского литературного языка.

Ключевые слова: Ю. Шевелев, лингвистическая историография, синтаксис, языковая политика, историческая диалектология, историческая фонология, история украинского литературного языка.

SUMMARY

Karunyk K. George Y. Shevelov's Research into the Ukrainian Language. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology, speciality 10.02.01 – Ukrainian language. H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2019.

The thesis is the first comprehensive study of the linguistic output of the Ukrainian émigré scholar George Y. Shevelov whose research work, focused on problems of Modern Standard Ukrainian and on the history of the Ukrainian language and its dialects, is a valuable contribution to the Ukrainian studies both in Ukraine and worldwide. The thesis' main methodological basis is derived from the theoretical and practical postulates with respect to linguistic historiography established in the West European scholarship. The thesis makes use of the narrative approach which occupies a prominent place in research dealing with the history of linguistics. It is an instance of a historiographic study focusing on a single scholar, George Y. Shevelov, and on his linguistic output; it is a historiographic narrative based on reconstruction and meant to elucidate G. Y. Shevelov's initial shaping, self-perfection and progress as a professional linguist.

The study of bio-bibliographical materials and of scholarly works of G. Y. Shevelov resulted in a periodization of his professional career, which passed through the stages of academic apprenticeship (1934–1941), hesitancy (1941–1949), self-perfection (1950–1952), maturity (1953–1981), and final synthesis (1982–2002).

G. Y. Shevelov's linguistic output in the field of Ukrainian linguistics has been classified into three distinct areas: Modern Standard Ukrainian, historical phonology as constituent part of historical dialectology, history of Standard Ukrainian.

G. Y. Shevelov's research in stylistics and grammar-writing culminated in the publication of his *Outline of Modern Literary Ukrainian* (1951), a thorough description of the language system which leans on the structuralist methodology. In treating the norm the author looked for guidelines in the living phenomena and tendencies of the language itself. The linguist used a vast material from the Ukrainian literature to monitor these tendencies, taking into account all the varieties of the language standard: East Ukrainian (Soviet), West Ukrainian and the variety practiced in the émigré circles. The same conception of language norm was applied in G. Y. Shevelov's book *The Syntax of Modern Literary Ukrainian: The Simple Sentence* (1963). Much later, while discussing the spelling issues in the 1990s, the linguist would insist that trends existing in the language should be regarded as the decisive criterion. In the years 1960s–1980s the researcher kept on monitoring the tendencies that were being artificially implemented in the Ukrainian language by the Soviet codifiers of the time. He individuated several chief principles of the Soviet corpus planning for Ukrainian in the field of vocabulary, grammar and phonology.

The scholar advocated a clear-cut division of the language history into historical dialectology and history of the literary language. He defined the subject, specific sources and methodology of both these disciplines. G. Y. Shevelov's works in the field of historical phonology belong to the domain of historical dialectology. The linguist regarded the language as a system of dialects in their historical continuity, while treating the shifts in the phonological system as instances of balancing conditioned by a tendency. From this viewpoint, his interpretation of the notion of *phoneme* is of particular interest. He chose to see it as a purely functional unit of the language structure, as a sound type capable of distinguishing meanings within the dynamic system of a language or a dialect. Though the scholar deliberately avoided the psychological aspect in the definition of phoneme, his work with written records induced him to numerous involuntary psychological explanations.

In the history of literary language, the scholar analysed the language phenomena and their modifications within particular genres proper to this or that historical style. In a number of studies, including his *Historical Phonology of the Ukrainian Language* (1979), the scholar advanced his own interpretation of the history of the literary language in Ukraine according to the distribution of the genres from the time of the Kievan Rus' to the emergence of Standard Ukrainian on the basis of popular dialects at the epoch of Romanticism. In 1980, G. Y. Shevelov proposed his own periodization of the history of the literary languages in the Ukrainian lands.

In 1966, he put forward a typological classification of standard languages, according to which Ukrainian was defined as a polydialectal language with an interrupted written tradition, and with movable cultural and economic centre, arisen at the time of Romanticism. In parallel, the scholar advanced a theory of *folklore koine*, seen as a predecessor of Standard Ukrainian. It was the *folklore koine*, formed during the 18th century, which laid a foundation for the Eastern variety of Standard Ukrainian. By contrast, the Western variety was based on an *urban koine*

(alternatively called by G. Y. Shevelov *Galician koine*, *Lviv koine* or *Galician and Bukovinian koine*) which was the result of a synthesis involving the Dniester dialects and including considerable foreign admixtures.

Key words: G. Y. Shevelov, linguistic historiography, syntax, language policy, historical dialectology, historical phonology, history of Standard Ukrainian.

Відповідальний за випуск
кандидат філологічних наук, доцент *С. В. Вакуленко*

Підписано до друку 18.03.2019 р. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим. Зам. № б/н.
Надруковано СПД ФО Степанов В. В.,
м. Харків, вул. Академіка Павлова, 311

